

Zagadnienie tożsamości w ujęciach Dana P. McAdamsa i Erika H. Eriksona

KAMIL JEZIERSKI

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

STRESZCZENIE

Artykuł porusza zagadnienie relacji między tożsamością narracyjną a tożsamością psychospołeczną. Dan McAdams, przyjmując jako punkt wyjścia dla swojej koncepcji tożsamości narracyjnej model rozwoju Erika Eriksona, twierdzi, że tożsamość narracyjna rozumiana przez niego jako globalnie spójna historia życia, podobnie jak stabilne zaangażowania, zaczyna wylaniać się w okresie adolescencji i późnej dorosłości. Wymienia te same czynniki rozwoju tożsamości co Erikson oraz przypisuje jej analogiczną funkcję integrowania różnych elementów życia. Narracyjne rozumienie siebie umożliwia lepsze ujmowanie zmienności w czasie niż stabilne zaangażowania.

W artykule zaprezentowano eksploracyjne badania nad związkiem między wylaniem się tożsamości w obu ujęciach. U badanych adolescentów powierzchowne uporządkowanie tekstu autonarracji występowało bez związku z podejmowaniem zaangażowań, natomiast wiązało się z wyższą spójnością głównie pod względem spójności tematycznej opartej na refleksji nad własną osobą. Ponadto opowiadania w niewielkim stopniu zawierały przyczynowe rozumienie zmiany (nawet u osób z silnymi zaangażowaniami).

Na podstawie przedstawionych przesłanek wysunięto tezę, że w toku rozwoju w pierwszej kolejności kształtuje się powierzchowna i konwencjonalna organizacja autonarracji, a dopiero później jej struktura zaczyna się opierać na refleksji nad własnym życiem. Przepuszcza

się, że jakkolwiek funkcja integrująca życie jednostki jest wspólna dla obu ujęć tożsamości, to zawieranie zmiany osobowej w autonarracjach jest związane z osiągnięciami rozwojowymi bardziej zaawansowanymi niż nabycie stabilnych zaangażowań.

Słowa kluczowe: rozwój tożsamości, tożsamość narracyjna, historia życia

KONSTRUKT TOŻSAMOŚCI NARRACYJNEJ

Dan McAdams (1993) jest twórcą narracyjnej koncepcji historii życia czy opowieści o życiu (ang. *life-story*), opierającej się na metaforze życia jako książki. Kluczowe dla niej jest pojęcie tożsamości narracyjnej. McAdams definiuje ją jako zinternalizowaną opowieść o życiu, która integruje odmienne elementy biografii i tym samym nadaje życiu pewien stopień jedności i prawdopodobieństwa (McAdams, 2001). Tożsamość narracyjna przejawia się w globalnie spójnej historii życia. Jako punkt wyjścia dla swojej koncepcji rozwoju tożsamości narracyjnej przyjmuje Eriksonowski rozwojowy model tożsamości *ego*. Tożsamość jest traktowana jako układ integrujący ja-w-świecie-dorosłych i według McAdamsa to właśnie w historii życia dokonuje się ta integracja. Na podstawie powyższej koncepcji można sądzić, że umiejętność konstruowania dojrzałej historii życia pojawia się wraz z formowaniem się tożsamości psycho-

społecznej, jednak brakuje empirycznych badań wskazujących na taki związek, niewiele także jest opracowań dokładniej analizujących relację obu ujęć tożsamości. Poniżej zaprezentowano wybrane przesłanki, opinie oraz badania własne dotyczące związku rozwoju tożsamości w rozumieniu eriksonowskim oraz w ujęciu narracyjnym. Ze względu na stopień dotychczasowego opracowania problemu stanowią one jedynie przyczynek do dalszej jego eksploracji.

TOŻSAMOŚĆ INTEGRUJĄCA ŻYCIE JEDNOSTKI

W ujęciu eriksonowskim określenie tożsamości następuje wraz z przyjęciem stabilnych zaangażowań w określony system celów, wartości i przekonań (Marcia, 1966; Meeus, 1993; Bosma, 1989; Berzonsky, Neimeyer, 1994). W koncepcji historii życia dojrzała tożsamość narracyjna pojawia się, gdy jednostka konstruuje spójną narrację o własnym życiu (Habermas, Bluck, 2000; McAdams, 2006). W jakim stopniu te dwa ujęcia są do siebie zbliżone, a w jakim odmienne? Zaczę od wskazania na podstawowe punkty wspólne.

Jak wyżej wspomniano, McAdams, przytaczając koncepcję Eriksona, wskazuje, że tożsamość ma za zadanie integrować odmienne elementy „ja”. Psychospołeczne samookreślenie następuje w okresie późnej adolescencji i wchodzenia w dorosłość i jak dalej pisze: „właśnie wtedy [...] ludzie zaczynają układać swoje życie w definiujące ich opowiadania. To zinternalizowana i rozwijająca historia o sobie integruje «ja» synchronicznie i diachronicznie” (McAdams, 2001, s. 102). Tutaj również odwołuje się on do Eriksona, wymieniając rozwój psychoseksualny oraz oczekiwania społeczne względem adolescenta jako czynniki rozwojowe, dzięki którym pojawia się dojrzała historia życia (dodatkowo wymienia kolejny czynnik – rozwój operacji formalnych). Wyłanianie się perspektywy własnego życia w adolescencji stanowi podstawowy punkt wspólny obu ujęć. Tak więc tożsamość rozumiana za Eriksonem jako system zaangażowań

jest według McAdamsa niemalże tym samym co tożsamość narracyjna.

ODMIENNE PERSPEKTYWY

Odwołując się do rozróżnienia na paradygmatyczny i narracyjny tryb myślenia dokonane go przez Jerome’a Brunera (1996), przekonamy się, że tożsamość w obu koncepcjach jest ujmowana w dużym stopniu z odmiennej perspektywy. W teorii psychospołecznej formowanie tożsamości prowadzi jednostkę do określenia własnych atrybutów oraz swojego miejsca w społeczeństwie. Zatem tak rozumiana tożsamość zbudowana jest ze stwierdzeń typu: „ja jestem x”. Tożsamość w ujęciu McAdamsa opisuje natomiast jednostkę w kategoriach narracyjnych, które między innymi mogą zawierać epizody z życia czy wyjaśnienia lub powiązania różnych wątków (Niedźwieńska, 2000). Oczywiście historie życia jak najbardziej mogą zawierać sądy pierwszego typu, jednak są one zwykle włączone w strukturę narracyjną (na przykład: „stałem się osobą wierzącą po kryzysie, który przeszedłem”), w związku z czym mogą być umieszczone w całości historii życia. Dzięki temu tożsamość narracyjna pozwala jednostce zrozumieć siebie jako zmieniający się podmiot w zmieniających się sytuacjach.

Tutaj widoczna jest kolejna różnica między ujęciami: koncepcja psychospołeczna akcentuje stabilność i jedność, podczas gdy ujęcie narracyjne zwraca uwagę na zachowanie tożsamości mimo zmienności. Poczucie narracyjnej tożsamości i jej stabilność wynikają nie tyle z niezmienności własnych atrybutów, sądów lub zachowań, ile ze zrozumienia przebiegu historii jednostki, w ramach której wyjaśnia swoje cechy, w tym również ich różnorodność i zmienność, a także pojmuje swoje postępowanie, jego motywy oraz reakcje innych wobec własnej osoby (Trzebiński, 2002). Różnice między „tradycyjnym” a narracyjnym ujęciem tożsamości wyraźnie pokazuje Anthony Giddens (2001) – na którego notabene powołuje się McAdams – twierdząc: „Tożsamość jednostki nie leży w jej zachowaniu, ani

– jakkolwiek ma to wielkie znaczenie – w sposobie, w jaki jest odbierana przez innych. Tożsamość jednostki zależy od jej zdolności do podtrzymania ciągłej narracji” (s. 77).

ROLA NARZĘDZI POZNAWCZYCH

Do interesujących wniosków może prowadzić wiedza o roli rozwoju poznawczego, jaką odgrywa on w kształtowaniu się tożsamości. McAdams wskazuje, że myślenie formalne dostarcza poznawczych środków do poszukiwania tożsamości. Wraz z pojawieniem się operacji formalnych młody człowiek nabywa umiejętność systematycznego dopasowywania szerokiej gamy hipotetycznych scenariuszy i ideałów do własnego życia (McAdams, 2001). Tilmann Habermas i Susan Bluck (2000) proponują koncepcję, według której wyznacznikiem w pełni dojrzałej tożsamości narracyjnej jest pojawienie się globalnej koherencji opowiadania o życiu. Wysuwają oni tezę, że operacje formalne są narzędziem poznawczym właściwie niezbędnym do zbudowania globalnej koherencji tekstu biografii. W jej ramach wyróżniają następujące rodzaje spójności: kulturowy wzór biografii, koherencję temporalną, tematyczną i przyczynową. W omawianym kontekście jest istotne, że umiejętność nadawania koherencji przyczynowej pozwala na wyjaśnianie osobistej nieciągłości. Jak wcześniej zaznaczono, rozumienie zmiany dotyczącej własnej osoby i własnego życia jest szczególnie istotne dla budowania tożsamości narracyjnej.

Badania w paradygmacie psychospołecznym także wskazują na istnienie związku rozwoju poznawczego z rozwojem tożsamości, na ich podstawie wnioskuje się, że myślenie formalno-operacyjne stymuluje poszukiwania oraz pomaga zbudować stabilne zaangażowania (Berzonsky, Weiner, Dennis, 1975; Marcia, Rowe, 1980; Gurba, 2010).

Marian Olejnik (2009) postawił tezę, że dopiero instrumenty myślenia postformalnego, które umożliwiają ujmowanie rzeczywistości w sposób złożony, wielowymiarowy, często paradoksalny i pozornie sprzeczny,

umożliwiają zmiany w historii życia za pomocą wyróżnionych przez McAdamsa strategii narracyjnych „sekwencji kompensacji” i „sekwencji kontaminacji” (McAdams, Reynolds, Lewis, Patten, Bowman, 2001). W badaniach Olejnik stwierdził, że rzeczywiście osoby posiadające perspektywę myślenia postformalnego częściej budują autonarracje zawierające wymienione sekwencje.

Warto dodać, że powyższa teza jest zgodna z koncepcją rozwoju „ja” Giseli Labouvie-Vief (Labouvie-Vief, Chiodo, Goguen, Diehl, Orwoll, 1995; Labouvie-Vief, 2005), według której w stadium rozwoju odpowiadającym myśleniu formalnemu (w jej terminologii na poziomie instytucjonalnym–intersystemowym) adolescenty rozumieją siebie w kategoriach abstrakcyjnych, ich reprezentacja „ja” zawiera stabilne cechy własne oraz cele i motyw; występuje niska tolerancja sprzeczności i dążenie do jedności i ciągłości, natomiast dopiero na kolejnym – postformalnym poziomie myślenia (kontekstualnym–intersystemowym) – reprezentacja „ja” zawiera zmiany w czasie i ich rozumienie. Charakterystyki siebie ogniskują się w mniejszym stopniu na stabilnym „ja”, a bardziej na transformacjach własnej osoby.

Można by tu się pokusić o stwierdzenie, że historie życia zawierające rozumienie zmiany i sprzeczności we własnej osobie (czyli według McAdamsa będące przejawem „dojrzałej” tożsamości narracyjnej) pojawiają się dopiero wraz z przejściem na poziom myślenia postformalnego, podczas gdy myślenie formalne jest wystarczające do osiągnięcia stabilnej tożsamości psychospołecznej. Oczywiście wysunięcie takich wniosków wymagałoby dalszych badań, jednak – co jest tutaj istotne – wymienione przesłanki kierują uwagę na to, że funkcja integrowania zmiany we własnej osobie jest tym, co odróżnia tożsamość narracyjną od tożsamości psychospołecznej.

PRZESŁANKI EMPIRYCZNE

Istnieją pewne – choć nieliczne – dowody empiryczne wskazujące na związek rozwoju

opisanego przez Eriksona ze sposobem budowania autonarracji. Dość znane są badania nad generatywnością (McAdams, Diamond, de St.Aubin, Mansfield, 1997) pokazujące, że osoby w średnim wieku, które wykazują jej wysoki poziom, budują tak zwane zaangażowane opowiadania (ang. *commitment story*), charakteryzujące się określoną treścią.

Znacznie mniej oczywisty jest związek pojawienia się dojrzałej historii życia z rozwojem tożsamości psychospołecznej w okresie dorastania i wchodzeniu w dorosłość. Kate McLean i Michael Pratt (2006) analizowały związek sposobu budowania autonarracji osób wchodzących w dorosłość i statusów tożsamości według Marcii. Badani opisywali punkt zwrotny w ich życiu (pytanie o wywiadu historii życia McAdamsa), teksty były kodowane pod względem sposobu nadawania znaczenia opisanym wydarzeniom (ang. *meaning-making*) jako przejawu tożsamości narracyjnej. Za najbardziej zaawansowane pod tym względem przyjmowano opowiadania zawierające pewien wgląd, czyli takie, w których opisywane zdarzenie stanowiło przesłankę do głębszych wniosków na temat własnej osoby, za mniej zaawansowane uznawano wysuwanie prostych wniosków opisywanych w kategoriach behawioralnych, natomiast za najmniej zaawansowane – takie, które odznaczały się brakiem jakichkolwiek wniosków. Wyniki wskazują na istnienie związku między oboma ujęciami tożsamości, jednak nie okazał się on tak ewidentny, jak zakładano. Wykazano, że opowiadania osób z tożsamością przekazaną i dyfuzyjną, czyli ze statusami charakteryzującymi się brakiem eksploracji, były mniej zaawansowane pod względem budowania znaczeń. Stwierdzono także związek nadawania znaczeń z ogólnym wskaźnikiem dojrzałości tożsamości *ego*. Moratorium i tożsamość osiągnięta nie wiązały się z treścią narracji. Co ciekawe, wśród badanych z tymi statusami były osoby, które w ogóle nie budowały w swoich narracjach znaczeń. Z powyższych wyników autorzy wnioskują, że zachodzi pewna zbieżność między oboma ujęciami tożsamości (szczególnie brak eksploracji wiąże się z nienadawaniem znaczeń zmianom),

ale jednocześnie są one odmiennymi konstruktami. Badania sugerują zatem, że te dwa sposoby ujmowania tożsamości są bardziej odmienne, niż zakładał McAdams.

BADANIA WŁASNE

Cel i przedmiot

Omawiane zagadnienie zainspirowało do przeprowadzenia badań, których celem było uchwycenie współwystępowania wyłaniającej się dojrzałej historii życia w adolescencji oraz rozwoju tożsamości. Oparto się głównie na dwóch koncepcjach. Pierwszą z nich była społeczno-poznawcza koncepcja Berzonsky'ego (Berzonsky, Neimeyer, 1994). Obok trzech stylów tożsamości (informacyjnego, dyfuzyjnego i normatywnego) wyróżnił on pojęcie zaangażowania, określające siłę i jakość istotnych standardów „ja”, celów, przekonań, wartości. Zaangażowanie wyznacza jednostce sens jej celów, kierunek działań oraz stanowi punkt odniesienia dla monitorowania i regulowania czynności. Zaangażowanie traktowano tutaj jako wyznacznik ukształtowania tożsamości przez adolescentów¹. Drugą koncepcją, na której się oparto, była McAdamsa (2001) koncepcja tożsamości narracyjnej. Za Habermasem i Bluck (2000) przyjęto globalną koherencję autonarracji jako wyznacznik dojrzałej tożsamości narracyjnej. Podstawowym pytaniem, na które szukano odpowiedzi, było, czy osoby mające bardziej uformowaną tożsamość psychospołeczną (w przeciwieństwie do osób z nieukształtowaną) budują także bardziej dojrzałe, czyli globalnie spójne autonarracje. Badania miały charakter eksploracyjny i ich zadaniem było postawienie dalszych hipotez. Zaprezentowane wyżej przesłanki skłoniły do postawienia hipotezy, że zaangażowanie adolescentów w różnych sferach życia jest pozytywnie związane z globalną koherencją opowiadania: temporalną, tematyczną i przyczynową.

Metoda

W pierwszym etapie badań brało udział 103 uczniów klas pierwszych krakowskich liceów,

w tym 27 chłopców i 72 dziewczęta (4 osoby nie podały płci). Wypełniali oni Kwestionariusz Stylów Tożsamości (*Identity Style Inventory, ISI*, tłum. A. Senejko), mierzący nasilenie poszczególnych stylów tożsamości oraz siłę zaangażowania. Do drugiego etapu – wywiadu narracyjnego – wybrano 20 osób ze skrajnymi wynikami w skali zaangażowania kwestionariusza ISI (grupa I – najwyższe, grupa II – najniższe); do uczestnictwa w nim zgodziło się 17 osób. W grupie I było 8 uczniów, w tym 4 dziewczęta i 4 chłopców, w grupie II było 9 uczniów, w tym 5 dziewcząt i 4 chłopców. Wszyscy badani mieli 16 lat prócz jednej osoby z grupy pierwszej, która miała lat 17. Wywiady narracyjne zostały wykonane na niewielkiej grupie, mimo to możliwe było wysunięcie pewnych wniosków.

Badanie narracji zostało przeprowadzone metodą własnego autorstwa, zainspirowaną Wywiadem Historii Życia autorstwa McAdamsa – częścią „Rozdziały Życia”. Osobę badaną proszono o sformułowanie opowiadania o swoim życiu i o podzielenie go na rozdziały. Następnie pytano o ewentualne powiązania między poszczególnymi rozdziałami i o główny wątek opowiadania. Wypowiedź badanego nagrywano, spisywano, a następnie wyróżniano w niej rozdziały (na podstawie deklaracji badanego) i mniejsze epizody [na podstawie przyjętej definicji² (Głowiński, Sławiński, 1998)]. Analizy tekstu narracji dokonywało dwóch kompetentnych sędziów. Była ona ukierunkowana na określenie jego koherencji globalnej, będącej według przyjętych podstaw teoretycznych (Habermas, Bluck, 2000) przejawem rozwoju tożsamości narracyjnej i tym samym pojawienia się dojrzałej opowieści o życiu.

W celu określenia spójności tekstu sędzia identyfikował sądy świadczące o nadawaniu przez osobę badaną relacji między epizodami i między całym rozdziałami. Określano trzy rodzaje relacji: temporalną, tematyczną, przyczynową³. Relacje temporalne były identyfikowane, gdy okres trwania epizodu był umiejscowiony względem innych elementów opowiadania. Przykładem wypo-

wiedzenia świadczącego o nadaniu tego typu relacji może być następujące zdanie: „Po gimnazjum przeprowadziliśmy się do Krakowa, gdzie rozpoczął się nowy etap w moim życiu – liceum”. Relacje przyczynowe rozpoznawano, gdy jeden epizod wpływał na zmianę w zakresie drugiego epizodu. Przykładowo jedna z osób relacjonowała, że trudności finansowe, jakie miała jej rodzina, zaważyły na jej późniejszym charakterze. Należy zauważyć, że koherencja przyczynowa zwykle wiąże się z ujmowaniem dynamiki wydarzeń we własnym życiu oraz ze rozumieniem zmiany zachodzącej we własnej osobie lub we własnym życiu. Spójność tematyczna była rozpoznawana, gdy jeden epizod miał wspólny temat z innym. Przykładowo jeden epizod mógł mówić o angażowaniu się w aktywność związaną ze sztuką, a kolejny o planach zdawania na akademię sztuk pięknych. W tym przypadku wspólnym tematem mogło być zainteresowanie sztuką.

W pierwszym etapie analizy określano ilościowy wskaźnik stopnia spójności tekstu. W drugim etapie dokonano analiz jakościowych związków tematycznych i przyczynowych między epizodami oraz rozdziałami. Za każdą relację osoba uzyskiwała 1 punkt, wskaźnikiem koherencji tekstu była liczba relacji w proporcji do całkowitej liczby epizodów lub rozdziałów w danym opowiadaniu. W ten sposób uzyskiwano wskaźnik pokazujący, w jakim stopniu opowiadanie jest spójne (gdzie wskaźnik 0 uzyskiwały narracje, w których epizody i rozdziały nie były między sobą w relacji, a 1 – gdy wszystkie jednostki analizy były z sobą powiązane). Osobno były liczone wskaźniki spójności: temporalnej, tematycznej⁴, przyczynowej oraz ogólne wskaźniki spójności między rozdziałami i między epizodami w obrębie rozdziałów. Ponadto zastosowano dodatkowe kryterium spójności tematycznej: adekwatności tematu życia do tekstu oraz adekwatności tytułów rozdziałów do ich zawartości. Wyrazem adekwatności tematu życia była proporcja liczby epizodów adekwatnych do liczby wszystkich epizodów. Wyrazem adekwatności

tytułów była natomiast liczba zdań adekwatnych do całkowitej liczby zdań. Można zauważyć, że ostatni wskaźnik jest tak naprawdę najbliższy lokalnemu poziomowi koherencji przez to, że odnosi się do uporządkowania poszczególnych zdań, a nie większych całości tekstu.

WYNIKI

Analiza ilościowa

Oczekiwany związek między spójnością tekstu autonarracji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (tabela 1) był silny dla wskaźnika relacji na najbardziej globalnym poziomie, czyli relacji między rozdziałami ($r = 0,68$, $p < 0,01$). Wysokość wskaźnika koherencji między rozdziałami na poziomie 0,92 wskazuje, że prawie wszystkie rozdziały opowiadania o sobie wyróżnione przez adolescentów z silnym zaangażowaniem były powiązane z sobą, natomiast ich rówieśnicy z niskim zaangażowaniem zwykle konstruowali opowiadania złożone z części powiązanych z sobą w małym stopniu – tu niniejszy wskaźnik wyniósł 0,34. Same rozdziały w opowiadaniach osób z wysokim poziomem zaangażowania też były wewnętrznie bardziej spójne (wskaźnik adekwatności na tym poziomie wyniósł odpowiednio 0,67 i 0,32), jednak uzyskany związek nie był

już tak silny jak poprzedni – relacje między epizodami w obrębie rozdziałów korelowały z sobą na poziomie 0,42 na granicy istotności statystycznej ($p = 0,10$).

Odmienne wyniki uzyskano dla różnych aspektów spójności narracji (tabela 2). Niezależnie od siły zaangażowania autorów narracji ich teksty były w podobnym stopniu uporządkowane według czasu i miejsca oraz ułożone według ogólnych tematów rozdziałów – wskaźnik relacji temporalnych dla grupy I wynosił 0,44, a dla grupy II 0,40, wskaźnik adekwatności tytułów natomiast wynosił odpowiednio 0,65 i 0,78. Oba wskaźniki nie były istotnie związane z zaangażowaniem. Związane z zaangażowaniem były natomiast inne aspekty spójności tekstu. Korelacja wyników w skali zaangażowania z wskaźnikiem koherencji tematycznej wyniosła $r = 0,68$ przy $p < 0,001$, a z adekwatnością tematu życia 0,52 przy $p < 0,01$, natomiast z wskaźnikiem koherencji przyczynowej – 0,52, przy $p < 0,01$. Można powiedzieć, że w opowiadaniach osób z silniejszym zaangażowaniem obecne były bardziej zaawansowane rodzaje koherencji tematycznej – odnoszenie do siebie tematów różnych części opowiadania i wyodrębnianie głównego wątku oraz przyczynowe wyjaśnianie zmian dotyczących własnej osoby.

Tabela 1. Korelacja między wskaźnikami koherencji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (współczynnik korelacji rang Spearmana)

Wskaźnik koherencji	Średnia wartość u wszystkich badanych	Średnia wartość u osób z wysokim zaangażowaniem	Średnia wartość u osób z niskim zaangażowaniem	Korelacja ze skalą zaangażowania
Relacje w obrębie rozdziałów	0,56	0,67	0,32	0,42*
Relacje między rozdziałami	0,45	0,92	0,34	0,68**

* $p < 0,10$, ** $p < 0,01$

Tabela 2. Korelacja między wskaźnikami koherencji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (współczynnik korelacji rang Spearmana)

Wskaźnik koherencji	Średnia wartość u wszystkich badanych	Średnia wartość u osób z wysokim zaangażowaniem	Średnia wartość u osób z niskim zaangażowaniem	Korelacja ze skalą zaangażowania
Relacje temporalne	0,42	0,44	0,40	0,02
Relacje przyczynowe	0,06	0,12	0,00	0,52*
Relacje tematyczne	0,15	0,27	0,04	0,68**
Temat życia	0,38	0,58	0,21	0,52*
Adekwatność tytułów	0,72	0,65	0,78	-0,23

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Analiza jakościowa

Na podstawie analiz jakościowych wyodrębniono następujące cechy narracji, które wystąpiły w grupie osób z wysokimi wynikami w wymiarze zaangażowania, a nie wystąpiły w grupie osób z niskimi wynikami w tym wymiarze.

Wiązanie perspektyw czasowych

Teksty osób z silnymi zaangażowaniami zawierały przynajmniej dwie perspektywy czasowe. Przykładowo w niektórych narracjach wydarzenia z dzieciństwa miały wpływ na osobowość w obecnym czasie lub aktualne własne zainteresowania były związane z planami na przyszłość. Narracje badanych bez stabilnych zaangażowań częściej dotyczyły w całości tylko jednej perspektywy czasowej. Najczęściej opowiadali oni swoją historię (przeszłość) albo opisywali aktualne cechy, relacje interpersonalne lub aktywności. Jeżeli poszczególne części opowiadania odnosiły się do różnych perspektyw czasowych, to nie były one powiązane (na przykład u jednej z badanych rozdział o planach życiowych pozostaje bez żadnego związku z opisanymi w pozostałej części tekstu zainteresowaniami, edukacją i rodziną).

Łączenie odmiennych rodzajów koherencji

W narracjach młodzieży z wysokim zaangażowaniem często współwystępowały wyróżnione rodzaje koherencji (czasu i miejsca, przyczynowa i tematyczna). Przykładowo tekst mógł być uporządkowany chronologicznie i poszczególne etapy życia mogły mieć ten sam główny temat czy łączyć się przyczynowo.

Abstrakcyjna refleksja

Badani z bardziej ustaloną tożsamością często podejmowali głębszą refleksję nad własnym życiem, odwołując się do bardziej abstrakcyjnych kategorii. Mówili o kształtowaniu się własnej osobowości, o tym, dlaczego stali się tacy, jacy są, oraz formułowali zasady i wartości kierujące ich życiem. Treścią opowiadań osób z drugiej grupy częściej były typowe dane biograficzne i konkretne informacje bez abstrakcyjnej refleksji.

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Oczekiwano pozytywnego związku stopnia koherencji narracji z siłą posiadanego zaangażowania u adolescentów, związek ten miał świadczyć o współwystępowaniu rozwoju tożsamości narracyjnej z tożsamością w ujęciu

eriksonowskim, co z kolei wynikało z założenia McAdamsa (2001) o bliskim pokrewieństwie tych konstruktów. W przeprowadzonych badaniach powyższy związek można było zaobserwować dla części aspektów globalnej koherencji (będącej zgodnie z powyższą koncepcją przejawem tożsamości narracyjnej).

Okazało się, że młodzież niewykazująca zaangażowań – podobnie jak przejawiająca je w wysokim stopniu – budowała globalnie koherentne narracje, natomiast struktura tych opowiadań opierała się głównie na powierzchownym i konwencjonalnym uporządkowaniu. Treść była ułożona chronologicznie oraz pogrupowana w szersze kategorie zawarte w rozdziale, takie jak: dzieciństwo, szkoła, rodzina.

Im bardziej ukształtowaną tożsamość mieli badani, tym więcej znajdowali podobieństw tematycznych między elementami opowiadania o swoim życiu oraz lepiej wyodrębniali główny wątek tego opowiadania, także częściej zdarzały się opisy zmian zaistniałych we własnym życiu. Spójność opowiadań osób z ukształtowaną tożsamością opierała się na refleksji nad własną osobą – cechami osobowości, wartościami, postawami.

Można zatem powiedzieć, że hipoteza potwierdziła się względem tych aspektów, które wskazywały na podjęcie głębszej refleksji nad własnym życiem. Przykładem sądów zawierających autorefleksję mogą być następujące cytaty z wywiadów: „Jak dorastałem, to moja mama zabierała mnie dużo do muzeów [...] no w ogóle dużo chodziliśmy po Krakowie, więc lubię strasznie kulturę”; „efekty, które wywarły na mnie różne wydarzenia i przejścia mogły zaważyć, ale tylko zaważyć na mojej osobie, mojej osobowości i naturze”.

Do ciekawych wniosków mogą prowadzić wyniki dotyczące związku koherencji przyczynowej i zaangażowania. Zgodnie z oczekiwaniami zaobserwowano, że badani z bardziej ukształtowaną tożsamością budowali więcej relacji przyczynowo-skutkowych w swoich historiach życia. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że takie relacje występowały dość rzadko. Spójność opowiadań badanych adolescentów z bardziej ukształtowaną tożsamością w niewielkim stopniu opierała się na relacjach

przyczynowo-skutkowych, w tym na rozumieniu zmian we własnej osobie, podczas gdy u żadnej z osób z nieukształtowaną tożsamością nie wystąpiły tego typu relacje. Jest to dość znaczące, ponieważ według założeń koncepcji historii życia tego rodzaju relacje stanowią ważny element tożsamości narracyjnej. Można nawet powiedzieć, że spójność przyczynowa stanowi o istocie dynamicznego sposobu rozumienia siebie w kategoriach narracyjnych – jako jednostki zmieniającej się w czasie. Możliwe, że dopiero osiągnięcia rozwojowe we wczesnej dorosłości, takie jak uzyskanie perspektywy postformalnej, pozwalają na budowanie koherencji przyczynowej historii życia na podstawie rozumienia zmiany we własnej osobie.

Należy zauważyć, że w tekstach osób z bardziej określoną tożsamością psychospołeczną podjęcie refleksji nad własną osobą nie wykluczało tego chronologicznego i konwencjonalnego uporządkowania, a raczej szło ono w parze z głębszymi relacjami tematycznymi i przyczynowymi. Ta wielopłaszczyznowość koherencji cechuje narracje osób z ukształtowaną tożsamością. Ilustracją mogą być tu następujące fragmenty wypowiedzi osób badanych: „Mówię tak klasami dlatego, ponieważ łatwo jest tutaj to pokazać, jeśli chodzi o okres czasu i zmiany następujące, [...] po szóstej klasie coraz bardziej, coraz głębiej uświadamiałem sobie, po co żyję”; „opisanie najpierw dzieciństwa jest dobre, bo można w tym zarzucić psychikę”.

WNIOSKI – DALsze HIPOTEZY

Otrzymane wyniki z pewnością wymagają potwierdzenia w kolejnych badaniach, jednocześnie są wskazówką do postawienia dalszych hipotez dotyczących sposobu, w jaki kształtuje się umiejętność tworzenia opowiadań o własnym życiu (*life-story*). Według koncepcji McAdamsa ludzie zaczynają tworzyć dojrzałe historie życia w późnej adolescencji i wczesnej dorosłości. Uzyskane wśród adolescentów istotne zróżnicowanie co do globalnej koherencji narracji może potwierdzać, że dora-

stanie jest istotnym okresem dla kształtowania się historii życia oraz że globalna koherencja autonarracji ma charakter wieloaspektowy.

Rodzaj tego zróżnicowania sugeruje hipotezę, że przed wyłonieniem się w pełni dojrzałej tożsamości narracyjnej formuje się konwencjonalna spójność autobiografii bazująca na chronologicznym ułożeniu elementów życia i powierzchownym uporządkowaniu według standardowych tematów. Ten rodzaj koherencji nie wiązały się z zaangażowaniami nadającymi poczucie tożsamości, a dopiero w dalszej kolejności nabywanie stabilnego zaangażowania wiązałyby się z łączeniem w historii życia epizodów i charakterystyk osoby za pomocą takiego określonego tematu, jak stabilna cecha, przekonanie czy motyw.

Należy zauważyć, że powyższe badania koncentrują się na poczuciu tożsamości opartym na postrzeganiu siebie w spójnych i stabilnych kategoriach. Tożsamość narracyjna związana jest natomiast z rozumieniem zmienności siebie i własnego życia. Na podstawie wcześniej przywoływanej koncepcji Labouvie-Vief (2005) (por. też Olejnik, 2009) można przypuszczać, że postrzeganie siebie w kategoriach zmienności i sprzeczności będzie się wiązało z perspektywą myślenia postformalnego, charakterystyczną dla okresów rozwojowych późniejszych niż adolescencja. Wydaje się, że właśnie ten aspekt – rozumienia zmienności i sprzeczności własnej osoby odróżnia ujęcie eriksonowskie od ujęcia narracyjnego tożsamości.

PRZYPISY

¹ Prezentowane wyniki stanowią jedynie wybraną część szerszych analiz, których tu nie uwzględniono ze względu na ograniczenia objętościowe i mniejszą wagę dla omawianego problemu.

² Przyjęto definicję epizodu jako części tekstu odnoszącej się do pojedynczej reakcji głównego bohatera, takiej jak: działanie, myśli, emocje, motywy, zmiany postaw (Głowiński, Sławiński 1998, por. też Bokus, 1991). Epizod zwykle zawiera opis sytuacji, to jest warunki, zdarzenie, zmianę sytuacji w świecie przedstawionym, na którą reakcja bohatera jest odpowiedzią.

³ W dokładniejszym określeniu rodzajów koherencji, oprócz przywołanej koncepcji Tilmanna Habermasa i Susan Bluck (2000), wykorzystano także definicje koherencji Marii Mayenowej (1993) oraz R.S. Tomlina i in. (2001).

⁴ Tematem mogło być na przykład konkretne zainteresowanie, cecha osoby, przekonanie. Relacji tutaj nie uznawano, jeżeli tematem była wyłącznie bardzo ogólna kategoria, taka jak: szkoła, plany, rodzina, zainteresowania, a elementy, które do niej należały, nie były odniesione względem siebie na podstawie innego kryterium. Podobnie adekwatności tematu życia nie uwzględniano, jeżeli tematem była ogólna kategoria, jak „ja”, czy „moja historia”. Wskaźnik adekwatności tytułu (liczony na podstawie proporcji liczby zdań zgodnych z tematem do wszystkich zdań) uwzględniał natomiast tego rodzaju ogólne kategorie.

BIBLIOGRAFIA

- Berzonsky M. (1989), Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4(3), 268–282.
- Berzonsky M., Neimeyer G. (1994), Ego Identity Status and Identity Processing Orientation: The Moderating Role of Commitment. *Journal of Research in Personality*, 28(4), 425–435.
- Berzonsky M., Weiner A., Dennis R. (1975), Interdependence of Formal Reasoning. *Developmental Psychology*, 11(2), 258.
- Bokus B. (1991), *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*. Kielce: Energia.
- Bosma H.A. (1989), Szkoła, praca i czas wolny w rozwoju tożsamości młodzieży. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 345–353.
- Bruner J. (1996), Frames for Thinking: Ways of Making Meaning [w:] D.R. Olson, N. Torrance (eds.), *Modes of Thought: Explorations in Culture and Cognition*, 93–105. New York: Cambridge University Press.

- Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość: „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Głowiński M., Sławiński J. (1998), *Słownik terminów literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gurba E. (2010), *Czy budowanie własnej tożsamości przez dorastających związane jest z ich rozwojem poznawczym?* Łódź: Materiały konferencyjne XIX Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej.
- Habermas T., Bluck S. (2000), Getting a Life: The Emergence of the Life Stories in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 5, 748–769.
- Labouvie-Vief G. (2005), Self-with-other Representations and the Organization of the Self. *Journal of Research in Personality*, 39 (1), 185–205.
- Labouvie-Vief G., Chiodo L., Goguen L., Diehl M., Orwoll L. (1995), Representations of Self across the Life Span. *Psychology and Aging*, 1 (3), 404–415.
- Marcia J.E. (1966), Development and Validation of Ego-identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), May, 1966, 551–558.
- Marcia J.E., Rowe I. (1980), Ego Identity Status, Formal Operations and Moral Development. *Journal of Youth and Adolescence*, 9(2).
- Mayenowa M.R. (1993), Spójność tekstu a postawa odbiorcy [w:] M.R. Mayenowa. *Studia i rozprawy*. Warszawa: IBL.
- McAdams D.P. (1993), *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow & Co.
- McAdams D.P. (2001), The Psychology of Life Stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100–122.
- McAdams D.P. (2006), The Problem of Narrative Coherence. *Journal of Constructivist Psychology*, 19, 109–125.
- McAdams D.P., Diamond A., de St. Aubin E., Mansfield E. (1997), Stories of Commitment: The Psychosocial Construction of Generative Lives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 678–694.
- McAdams D.P., Reynolds J., Lewis M.L., Patten A., Bowman P.T. (2001), When Bad Things Turn Good and Good Things Turn Bad: Sequences of Redemption and Contamination in Life Narrative, and Their Relation to Psychosocial Adaptation in Midlife Adults and in Students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 472–483.
- McLean K., Pratt M. (2006), Life’s Little (and Big) Lessons: Identity Statures and Meaning-Making in the Turning Point Narratives of Emerging Adults. *Developmental Psychology*, 42, (4), 714–722.
- Meeus W. (1993), Occupational Identity Development, School Performance, and Social Support in Adolescence. *Adolescence*, 28(112), 809–819.
- Niedźwieńska M. (2000), Narracyjne ujęcie tożsamości [w:] A. Galdowa (red.), *Tożsamość człowieka*, 123–125. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Olejnik M. (2009), Perspektywa epistemiczna a sposób przedstawiania sytuacji krytycznych w autonarracjach rozwojowych [w:] M. Kielar-Turska (red.), *Studia nad rozwojem i wychowaniem. W osiemdziesiątą rocznicę powstania Zakładu Psychologii Rozwojowej i Wychowawczej na Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tomlin R.S., Forest L., Pu M.M., Kim M.H. (2001), Semantyka dyskursu [w:] T. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trzebiński J. (2002), Narracyjne konstruowanie rzeczywistości [w:] J. Trzebinski (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: GWP.